

Albert Camus *De mythe van Sisyphus*

EEN ESSAY OVER HET ABSURDE

Uit het Frans vertaald en van een nawoord
voorzien door *Hannie Vermeer-Pardoën*

UITGEVERIJ IJZER | UTRECHT

INHOUD

REDENERING VANUIT HET ABSURDE	11
Absurditeit en zelfmoord	17
De muren van het absurde	26
De filosofische zelfmoord	49
De vrijheid van het absurde	77
DE ABSURDE MENS	97
Het Don Juanisme	102
Het toneel	112
De verovering	121
KUNST VANUIT HET ABSURDE	133
Filosofie en roman	133
Kirilov	148
Het kunstwerk zonder toekomst	159
DE MYTHE VAN SISYPHUS	167
AANHANGSEL	175
De hoop en het absurde	175
In het werk van Franz Kafka	175
NAWOORD (Hannie Vermeer-Pardoën)	195

De hier volgende bladzijden handelen over een zekere gevoeligheid voor het absurde die in deze eeuw zo'n beetje overal wordt aangetroffen – en niet over een filosofie van het absurde, want die is er, eigenlijk gezegd, in onze tijd nooit geweest. Het is dan ook niet meer dan gepast om allereerst aan te geven in hoeverre ze zijn geïnspireerd door bepaalde eigentijdse denkers. Het is absoluut niet mijn bedoeling dit onder stoelen of banken te steken, en u zult dan ook zien dat ik hen in dit werk voortdurend citeer.

Maar het is nuttig om tegelijkertijd aan te geven dat de absurditeit, die tot nog toe werd opgevat als een conclusie, in dit essay wordt gezien als een uitgangspunt. In die zin kan men zeggen dat mijn commentaar tot op zekere hoogte provisorisch is: het is niet mogelijk om van tevoren vast te stellen tot welk standpunt het zal leiden. Men zal hier uitsluitend de beschrijving vinden, in haar meest pure vorm, van een innerlijk ongemak. Er komt voorlopig geen enkele vorm van metafysica of van geloof aan te pas. Dat zijn de grenzen van dit boek en het enige van tevoren ingenomen standpunt.

ABSURDITEIT EN ZELFMOORD

Er is maar één werkelijk serieus filosofisch probleem: dat van de zelfmoord. Oordelen of het leven wel of niet de moeite waard is om te blijven leven, dat is antwoorden op de fundamentele vraag die de filosofie ons stelt. De rest, of de wereld drie dimensies heeft, of de geest moet worden ingedeeld in negen of twaalf categorieën, dat komt later. Dat is een spel; er moet eerst antwoord worden gegeven. En als het waar is, wat Nietzsche beweert, namelijk dat een filosoof, om serieus genomen te worden, zelf het voorbeeld moet geven, dan begrijpt u wel hoe belangrijk dit antwoord is, want het gaat vooraf aan de beslissende daad. Dat zijn dingen die je gevoelsmatig aanneemt, maar die moeten worden uitgediept om ze helder te maken voor het verstand.

Als ik me afvraag hoe je kunt beoordelen of de ene vraag dringender is dan de andere, dan is mijn antwoord: je moet kijken naar de daden waartoe die vraag leidt. Ik heb nooit meegemaakt dat iemand zijn leven gaf voor een ontologisch argument. Galileï, die een belangrijke wetenschappelijke waarheid had ontdekt, zwoer die met het grootste gemak af, zodra hij zijn leven ervoor op het spel moest zetten. In zekere zin deed hij daar goed aan. Die waarheid was de brandstapel niet waard. Of de aarde om de zon draait of andersom, dat is absoluut onbelangrijk. Dat is in één woord een onbeduidende kwestie. Ik merk daarentegen dat er wel veel mensen zijn die sterven, omdat ze vinden dat het leven niet de moeite waard is om te blijven leven. De

paradox is, dat ik weer andere mensen tegenkom die hun leven opofferen voor de ideeën of illusies die juist een reden zijn om te willen leven (wat een reden om te willen leven wordt genoemd, is tegelijkertijd een uitstekende reden om te willen sterven). Ik ben dus van oordeel dat de vraag naar de zin van het leven de meest dringende vraag is die men kan stellen. Hoe moet je daarop antwoorden? Met betrekking tot alle essentiële problemen, en daaronder versta ik problemen waar de dood mee gemoeid is en die welke de passie voor het leven juist verdubbelen, zijn er waarschijnlijk maar twee manieren van denken, die van La Palisse en die van Don Quichot. Alleen het evenwicht tussen logica en bezieling kan het mogelijk maken om tegelijkertijd te komen tot emotie en tot inzicht. Bij een onderwerp dat enerzijds zo eenvoudig en anderzijds zo pathetisch is, moet de geleerde, klassieke dialectica plaats maken voor een geestelijke instelling die bescheidener is en voortkomt zowel uit het gezonde verstand als ook uit sympathie, dat spreekt.

Er is over zelfmoord altijd gesproken als over een maatschappelijk verschijnsel. Er is hier daarentegen in de eerste plaats sprake van een verband tussen het individuele denken en de zelfmoord. Een dergelijke daad rijpt, net als een groot werk, in de stilte van het hart. De mens zelf is zich er niet van bewust. Op een avond haalt hij de trekker over of hij springt. Van een huismeester die zelfmoord had gepleegd werd me eens verteld dat hij vijf jaar daarvoor zijn dochter had verloren en dat hij sindsdien erg was veranderd, dat hij erdoor “onder-

mijnd” was. Beter kun je het niet zeggen. Beginnen te denken, dat is het begin van ondermijnd worden. Met dat begin heeft de maatschappij niet veel te maken. De worm zit in het hart van de mens. Daar moet je zoeken. Dat dodelijke spel dat leidt van het heldere inzicht met betrekking tot het leven naar de vlucht uit het licht, dat moeten we volgen en begrijpen.

Er zijn veel oorzaken geweest om zelfmoord te plegen en over het algemeen zijn de duidelijkste niet altijd de meest efficiënte geweest. Er wordt weinig zelfmoord gepleegd na ampele overweging (hoewel dat misschien toch niet helemaal uitgesloten moet worden). Wat de crisis doet uitbreken is meestal niet te achterhalen. De kranten hebben het dikwijls over “geestelijk lijden” of over een “ongeneeslijke ziekte”. Zo’n uitleg valt te verdedigen. Maar je zou eigenlijk moeten weten of niet precies op die dag een vriend van de wanhopige man op een onverschillige toon tegen hem heeft gesproken. Dan is die de schuldige. Het kan genoeg zijn om alle nog ingehouden gevoelens van frustratie en vermoeidheid ineens tot uitbarsting te doen komen.¹

Maar het moge dan moeilijk zijn om het exacte moment vast te stellen, de subtiele ontwikkeling die de geest ertoe heeft gebracht om in te zetten op de dood, het is makkelijker om uit de daad zelf de consequen-

1 Noot van Camus: Ik wil de gelegenheid niet voorbij laten gaan om de nadruk te leggen op het onvolledige karakter van dit essay. Zelfmoord kan namelijk in verband gebracht worden met overwegingen die veel achtenswaardiger zijn. Bijvoorbeeld de zelfmoord om politieke redenen, uit protest, tijdens de Chinese Revolutie.

ties te trekken waar ze van uitgaat. Zelfmoord plegen is in zekere zin, net als in het melodrama, schuld bekennen. Het betekent dat je toegeeft dat je door het leven bent achterhaald of dat je het niet begrijpt. Laten we echter niet te ver gaan met deze analogieën en weer gewone taal bezigen. Het is slechts toegeven dat “het niet de moeite waard is”. Leven, dat is natuurlijk nooit eenvoudig. Je blijft de dingen doen die het leven van je vraagt, en wel om een aantal redenen, maar vooral uit gewoonte. Vrijwillig sterven veronderstelt dat je, ook al is het instinctief, het absurde karakter van die gewoonte hebt herkend, de afwezigheid van welke belangrijke reden dan ook om te blijven leven, de zinloosheid van de dagelijkse beslommeringen en de nutteloosheid van het lijden.

Wat is toch dat onberekenbare gevoel dat de mens de slaap ontnemt die nodig is om te kunnen leven? Een wereld die je kunt uitleggen, al is het met verkeerde argumenten, is een vertrouwde wereld. Maar in een universum dat plotseling is beroofd van illusies en inzicht, voelt de mens zich daarentegen een vreemdeling. Voor die ballingschap is er geen uitweg, want er is geen herinnering aan een verloren vaderland of hoop op het beloofde land. Die breuk tussen de mens en zijn leven, de speler en zijn decor, dat is nu precies de oorzaak van dat gevoel van absurditeit. Uit het feit dat alle gezonde mensen wel eens aan de eigen zelfmoord hebben gedacht kun je, zonder verdere uitleg, opmaken dat er een direct verband bestaat tussen dat gevoel en het verlangen naar het niets.

Het onderwerp van dit essay is dan ook het verband tussen absurditeit en zelfmoord, in hoeverre precies zelfmoord een oplossing biedt voor de absurditeit van het leven. Je kunt als principe stellen dat, voor iemand die geen vals spel speelt, geldt dat wat hij doet moet voortkomen uit wat hij voor waar houdt. Het geloof in de absurditeit van het bestaan moet dus bepalend zijn voor zijn gedrag. De nieuwsgierigheid die maakt dat je je, duidelijk en zonder vals pathos, afvraagt of een dergelijke conclusie vereist dat je zo'n onbegrijpelijke situatie zo gauw mogelijk de rug toekeert, is gerechtvaardigd. Ik heb het hier natuurlijk over mensen die bereid zijn om met zichzelf in het reine te komen.

Duidelijk gesteld, kan dit probleem tegelijk eenvoudig en onoplosbaar lijken. Maar men veronderstelt ten onrechte dat eenvoudige vragen leiden tot antwoorden die dat niet minder zijn, en dat duidelijkheid vraagt om duidelijkheid. A priori, en als je de termen van het probleem tegenover elkaar stelt, zoals zelfmoord of geen zelfmoord, lijkt het of er maar twee filosofische oplossingen bestaan, namelijk een ja of een nee. Dat zou al te mooi zijn. Je moet echter rekening houden met degenen die blijven vragen, maar niet tot een conclusie komen. En zonder veel ironie beweer ik: dat is de meerderheid. En dan zie ik ook dat mensen die nee antwoorden, handelen alsof ze ja dachten. Als ik het criterium van Nietzsche volg, denken ze feitelijk hoe dan ook ja. Het gebeurt daarentegen ook vaak, dat mensen die zelfmoord plegen er zeker van waren dat het leven zin heeft. Dat zijn constante te-

genstellingen. Je kunt zelfs zeggen dat die zich nooit zo hebben doen gelden als op dit punt waar logica juist zo gewenst lijkt. Het is een gemeenplaats om filosofische theorieën te toetsen aan het gedrag van degenen die ze verkondigen. Maar gezegd moet worden dat van de denkers die vinden dat het leven geen zin heeft, niemand, behalve Kirilov die tot de literatuur behoort, Peregrinos die afkomstig is uit de legende² en Jules Lequier van wie het niet zeker is, de logica zo ver doorvoerde dat hij niet meer wilde leven. Men citeert dikwijls, om zich daar vrolijk over te maken, Schopenhauer, die zelfmoord verheerlijkte terwijl hij aanzat aan een welvoorzene dis. Maar het probleem leent zich niet voor grapjes. Die manier om het tragische niet serieus te nemen is op zichzelf niet zo erg, maar het laat uiteindelijk wel zien met wat voor mens je te doen hebt.

Moeten we bij al die tegenstellingen en al die onbegrijpelijke problemen, nu maar geloven dat er geen enkel verband bestaat tussen de mening die men heeft over het leven en het feit dat men ertoe overgaat eruit te stappen? Laten we wat dat betreft, niet overdrijven. In de gehechtheid van de mens aan het leven schuilt iets wat sterker is dan alle ellende op aarde. Het oordeel van het lichaam is even belangrijk als dat van de

2 Noot van Camus: Ik heb horen spreken over een rivaal van Peregrinos, een naoorlogse schrijver, die na zijn eerste boek zelfmoord pleegde om de aandacht op zijn boek te vestigen. Het boek kreeg inderdaad aandacht, maar men vond het een slecht boek.